

UDC 08
LBC 94

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*
Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *candidate of technical sciences*

Editorial board: More than 230 doctors of science. Full list on pages 3-4

The International Scientific Periodical Journal "*Modern Scientific Researches*" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

UDC 08
LBC 94
DOI: 10.30889/2523-4692.2021-17-01

Published by:
Yolnat PE,
Minsk, Belarus
e-mail: editor@modscires.pro

Copyright
© Authors, 2021

УДК 373.3/5.011.3-051:94]:[159.9:005.336.2]

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL COMPETENCE:
PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF HISTORY TEACHER****ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ:
ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ****Oleksenko S.V./Олексенко С. В.**

ORCID: 0000-0001-7527-1778

*Institute of in-Service Training, Boris Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Tychyny, 22-a,
Інститут післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка,
Київ, пр-т П.Тичини, 22-а, 02152*

Анотація. У статті проаналізовано сучасні погляди на зміст таких понять як «професійна компетентність вчителя» та «психологічна компетентність вчителя», на специфіку цих понять стосовно вчителя історії. Психологічна компетентність розглядається як структурний елемент професійної компетентності вчителя. Розглянуто психологічні аспекти притаманні різним складовим професійної компетентності вчителя історії. На основі аналізу теоретичних досліджень визначено зміст структурних компонентів психологічної компетентності вчителя історії. В межах психологічної компетентності виділено універсальні (необхідні педагогам всіх спеціальностей) та специфічні психологічні знання, уміння та навички необхідні вчителю історії.

Ключові слова: професійна компетентність вчителя, психологічні аспекти професійної компетентності вчителя історії, психологічна компетентність вчителя історії, складові психологічної компетентності вчителя історії.

Вступ

Реалії сучасної освіти вимагають від вчителя постійного підвищення професійного рівня, вдосконалення педагогічних навичок, розвитку загальної культури. Вчитель має навчатися та вдосконалювати свою майстерність протягом всього свого професійного життя.

До того ж, зміни в системі суспільної комунікації та взаємодії, поява нових каналів отримання інформації, втрата вчителем монополії на знання, потреба в трансформації звичних форм навчання та інші виклики призводять до необхідності переосмислювати власний досвід, проводити рефлексію, змінювати установки, а іноді і переконання, відмовлятися від стереотипів мислення та поведінки, вміти вибудовувати ефективну комунікацію, розвивати критичне мислення, емоційний інтелект, формувати нові навички. Тобто, володіти певними психологічними знаннями та уміннями.

Особливо це є актуальним для вчителя історії. Оскільки, до згаданих викликів додається потреба в переосмисленні історичного досвіду країни, народу, наявність інформаційних маніпуляцій історичними фактами, упередженості, некритичності, дихотомії в сприйманні історичної спадщини.

Тому наявність психологічних знань та умінь, психологічної

компетентності сучасного вчителя історії стає обов'язковою складовою його загальної професійної компетентності, підвищує рівень професіоналізму.

1. Поняття професійної та психологічної компетентності вчителя в сучасних дослідженнях

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема професійної компетентності вчителя є предметом дослідження доволі широкого кола науковців. Вона визначається як сукупність знань, умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [6, с.78]. Також, до змісту професійної компетентності відносять: знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології [5, с. 32].

До професійної компетентності включають такі структурні елементи: спеціальна і професійна компетентність в галузі дисципліни, що викладається; методична компетентність (щодо способів формування знань, умінь в учнів); соціально-психологічна компетентність (стосовно процесу спілкування); диференційно-психологічна (відноситься до мотивів, здібностей, напрямів учнів); ауто-психологічна компетентність (стосується переваг та недоліків власної діяльності) [4, с.90; 5, с.97]. Зазвичай, виділяють такі складові професійної компетентності вчителя: інформаційна, продуктивна, предметна, морально-етична, полікультурна, соціальна, психологічна, математична, комунікативна, автономізаційна та особисті якості педагога.

Професійна компетентність вчителя історії вивчена значно менше, але її окремі аспекти та складові висвітлені в роботах Д.Шутова, В.Фурман, В.Прокопчук.

Питання, які стосуються психологічної компетентності вчителя загалом, без уточнення спеціалізації, піднімалися в роботах О. Алферова, В. Кан-Калик, Ю. Кулюткіна, А. Орлова, Л. Регуш, Г. Сухобської, Рамзані Е. В.

Бакаленко О.А. визначає психологічну компетентність фахівця як здатність особистості до самопізнання, самоконтролю, до ефективного спілкування і взаємодії з іншими людьми, саморозвитку та самореалізації. Психологічна компетентність дозволяє людині розуміти себе та інших, ефективно адаптуватися до життя у сучасному соціумі, мати гармонійні стосунки з оточенням, успішно реалізовувати свій особистісний потенціал, відчувати високий рівень психологічного благополуччя та бути задоволеною життям [1, с. 137].

Рамзані Е. В. пише про психологічну компетентність вчителя як про систему знань, умінь і навичок, які забезпечують майбутньому фахівцю не

тільки загальнопсихологічну підготовленість, а й високий рівень професійної самосвідомості, вміння керувати своїм психічним станом, сукупність психологічних знань і умінь, а також певних особистісних якостей, які дозволяють ефективно здійснювати професійну діяльність[7, с. 163].

Психологічна компетентність вчителя історії, як окремий предмет дослідження, недостатньо представлена в літературі. Переважно вона розглядається в комплексі структури професійної компетентності вчителя історії або ж як частина узагальненої психологічної компетентності вчителя.

2. Психологічна складова професійної компетентності вчителя історії

Мета статті: розглянути психологічні аспекти професійної компетентності вчителя історії та, зокрема, психологічну компетентність вчителя історії. Для реалізації цієї мети були поставлені завдання: проаналізувати такі поняття як «професійна компетентність вчителя», «психологічна компетентність вчителя»; розглянути специфіку цих понять стосовно вчителя історії та сформулювати власне бачення щодо психологічної компетентності вчителя історії.

Психологічні аспекти притаманні багатьом компетентностям, які є складовими професійної компетентності вчителя і є необхідними для професійного розвитку сучасного вчителя історії. Зокрема, серед таких можна виділити мовно-комунікативну, рефлексивну, емоційно-етичну, автономізаційну, соціальну та власне, психологічну складову.

Психологічні знання, вміння та навички, що формують названі компетентності, потрібні педагогам більшості спеціальностей, але можна виділити ті, які є важливими для вчителя історії. Деякі з них є специфічними, а деякі – універсальними.

Так, комунікативна компетентність вчителя історії передбачає наявність таких психологічних умінь як: побудова ефективної комунікації в різних ситуаціях спілкування; використання конструктивних технік та стратегій спілкування як в груповій, так і у міжособистісній взаємодії з учнями; дотримання продуктивних комунікативних стилів, що базуються на ставленні до іншого як до цінності; готовність і вміння будувати контакт з людьми, вести дискусію, приймати думку опонента та долати комунікативні бар'єри; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища.

Рефлексивна компетентність включає такі психологічні вміння: ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізовувати рефлексивну здатність, що забезпечує процес розвитку та саморозвитку, сприяє творчому

підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності[3]; уміння аналізувати та осмислювати ситуацію, поведінку, долати стереотипи мислення, використовувати методи та прийоми критичного мислення з рефлексивною метою; уміння актуалізувати здобутий досвід з метою професійного та особистісного зростання.

Соціальну компетентність дослідники визначають як здатність педагога адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі знань про неї, уміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації, будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, смыслом життя і вимогами соціальної дійсності, уміння задовольняти бажання, спираючись на норми[3]; уміння формувати у дитини здатність та навички ефективно взаємодіяти з оточуючим світом, розвивати уміння встановлювати доброзичливі міжособистісні відносини, розуміти почуття і поведінку оточуючих, встановлювати визначені межі допустимої поведінки[9,с.6]; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці[8,с.8]; уміння розуміти та управляти власними емоціями, емоціями інших людей, активізувати внутрішньоособистісні та міжособистісні компоненти емоційного інтелекту для посилення мотивації діяльності та налагодження доброзичливих стосунків з оточуючими.

Автономізаційна компетентність включає здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність; готовність і потребу навчатися протягом усього життя[8,с.12]. Вона передбачає володіння прийомами самоменеджменту, уміння активізувати внутрішню мотивацію до зростання та професійного розвитку.

Емоційно-етична компетентність передбачає дотримання професійних етичних норм та правил взаємодії вчителя з учнями; уміння гуманно, рівно та неупереджено ставитися до всіх дітей, поважати особистість; формування та підтримку таких особистісних якостей, як відповідальність, толерантність, справедливість; уміння ухвалювати рішення в етично складних ситуаціях професійної діяльності [10,с.79]; орієнтація в ситуаціях спілкування, міжособистісної взаємодії, в конфліктах на морально-етичні норми, дотримання професійної етики. Саме недостатньо розвинена емоційно-етична компетентність може призводити до неправильної етико-педагогічної поведінки вчителя і таких помилок як маніпулювання сприйняттям ситуації, перекручування фактів, актуалізація неприємних спогадів учня про минулі проблеми, пряме протиставлення сторін з метою продемонструвати свою перевагу, перенесення оцінки за поведінку на знання учня, перенесення норм

поведінки дорослих на взаємину з учнями[10, с.80].

3. Визначення змісту психологічної компетентності вчителя історії

Психологічна компетентність поєднує такі уміння вчителя як: адекватна оцінка власних здібностей, можливостей, рівня домагань, психологічних особливостей; уміння обрати найефективніший варіант поведінки в конкретній ситуації; уміння регулювати власні емоційні стани, долати критичні педагогічні ситуації[3]; здатність використання психологічних знань, умінь та навичок в організації взаємодії в освітній діяльності [8, с.13].

Аналіз теоретичних досліджень та практичний досвід дають можливість визначити зміст структурних компонентів психологічної компетентності вчителя історії:

психологічні знання, уміння і навички, вміння використовувати їх в практичній роботі (когнітивний компонент);

вміння бачити психологічні особливості дитини та відповідно до них вибудовувати міжособистісну та педагогічну взаємодію, вміння адекватно оцінювати себе, свої дії (рефлексивний компонент);

уміння будувати групову та міжособистісну комунікацію з використанням конструктивних технік та стратегій спілкування (комунікативний компонент);

уміння організувати ефективну професійну діяльність, актуалізувати здобутий досвід з метою професійного та особистісного зростання (організаторський компонент);

використання сучасних організаційно-управлінських форм і методів роботи, наявність лідерських якостей (управлінський компонент);

ціннісні орієнтири вчителя (ціннісно-мотиваційний компонент);

знання та уміння управляти власними емоціями, застосування знань про емоційну сферу суб'єктів педагогічного процесу, активізація емоційного інтелекту для посилення мотивації діяльності, кращого засвоєння навчального матеріалу (емоційно-вольовий компонент);

здатність до самоконтролю, саморегуляції та самовдосконалення (самоактуалізуючий компонент)[2,с.4; 7, с.160].

Серед специфічних умінь, необхідних вчителю історії, психологічна компетентність передбачає:

- уміння аналізувати та узагальнювати історичні факти;
- застосування прийомів критичного мислення при сприйманні інформації;
- уміння протидіяти маніпуляціям, як інформаційним, так і комунікативним;

- уміння проявляти гнучкість мислення, долати стереотипи мислення, упередженість;
- уміння аналізувати та осмислювати ситуацію в умовах цивілізаційних змін, використовувати методи та прийоми критичного мислення з рефлексивною метою;
- уміння формувати здатність та навички самостійного мислення у учнів;
- здатність спиратись на національні, культурно-ціннісні орієнтири.

Висновки

Отже, підсумовуючи викладений матеріал можна зробити такі висновки:

Професійна компетентність сучасного вчителя історії передбачає наявність психологічних знань, умінь та навичок. Психологічна компетентність розглядається як структурний елемент професійної компетентності.

Психологічні аспекти притаманні таким складовим загальної професійної компетентності вчителя історії як: мовно-комунікативна, рефлексивна, емоційно-етична, автономізаційна, соціальна та психологічна.

На основі аналізу теоретичних досліджень визначено зміст таких структурних компонентів психологічної компетентності вчителя історії як: когнітивний, рефлексивний, комунікативний, організаторський, управлінський, ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий та самоактуалізуючий компоненти.

В межах психологічної компетентності вчителя історії виділено універсальні (необхідні педагогам всіх спеціальностей) та специфічні психологічні знання, уміння та навички необхідні вчителю історії.

Література:

1. Бакаленко О.А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця./ Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». Випуск 58. 2018. - С. 132-138.
2. Казаннікова О.В. Психологічна компетентність педагога./ SWorld - грудень, 2012. <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/december-2012> .
3. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>
4. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – Москва, 1990. –119 с.
5. Педагогічна майстерність: підручник/ І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. — Київ, 2004. — 286 с.
6. Професійна освіта: Словник : навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко

та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. — Київ, 2000. — 380 с.

7. Рамзані Е. В. Сутність поняття психологічної компетентності вчителя./Духовність особистості: методологія, теорія і практика 2 (61) – 2014. – С.158-165.

8. Розвиток професійної компетентності вчителів суспільних предметів у контексті реалізації нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : тематичний збірник праць / упоряд. А. А. Волосюк; за заг. редакцією В. К. Фурман. – Рівне, 2014. – 45 с.

9. Соціальна компетентність вчителя як складова професійно-педагогічної компетентності //Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. За заг. ред. проф. А.Й.Капської. Том XVIII. – Київ, 2002. – С.70-76.

10. Устинова Н.В. Формування етичної компетентності сучасного вчителя./ Наукові праці. Педагогіка Вип. 239, Т. 251, 2014. – С.78-82.

References.

1. Bakalenko O.A., 2018. Psychological competence as a key competence of a modern specialist./ Visnyk XNU im. V.N. Karazina. Seriya «Teoriya kultury i filosofiya nauky». Vypusk 58. - S. 132-138.

2. Kazannikova O.V., 2012. Psychological competence of the teacher./ SWorld <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/december-2012> .

3. Konceptsiya pedagogichnoyi kompetentnosti majbutnix uchyteliv u systemi stupenevoyi pidgotovky specialistiv pochatkovoyi lanky osvity [The concept of pedagogical competence of future teachers in the system of step-by-step training of primary education specialists]<http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>

4. Kuzmyna N.V., 1990. Professyonalizm lychnosti prepodavatelya y mastera proyzvodstvennogo obuchenyya.[Professionalism of the personality of the teacher and the master of industrial training] – Moskva,–119 s.

5. Pedagogichna majsternist. pidruchnyk [Pedagogical skills: textbook], 2004. I.A. Zyazyun, L.V. Kramushhenko, I.F. Kryvonos ta in.— Kyiv, — 286 s.

6. Profesijna osvita: Slovnyk : navch. posib.[Professional education], 2000. / Uklad. S.U. Goncharenko ta in.; za red. N.G. Nychkalo. — Kyiv,— 380 s.

7. Ramzani E. V., 2014. The essence of the concept of psychological competence of the teacher./ Spirituality of personality: methodology, theory and practice. 2 (61) — S.158-165.

8. Rozvytok profesijnoyi kompetentnosti vchyteliv suspilnyx predmetiv u konteksti realizaciyi novogo Derzhavnogo standartu bazovoyi i povnoyi zagalnoyi serednoyi osvity: tematychnyj zbirnyk prac [Development of professional competence of teachers of public subjects in the context of implementation of the new State standard of basic and complete general secondary education], 2014. / uporyad. A. A. Volosyuk; za zag. redakciyeyu V. K. Furman. – Rivne, – 45 s.

9. Socialna kompetentnist vchytelya yak skladova profesijno-pedagogichnoyi kompetentnosti //Socializaciya osoby`stosti: Zbirnyk naukovyx prac.[Social competence of the teacher as a component of professional and pedagogical competence], 2002. Za zag. red. prof. A.J.Kaps`koyi. Tom XVIII. – Kyiv. – S.70-76.

10. Ustynova N.V.,2014. Formation of ethical competence of a modern teacher/ Naukovi prac. Pedagogika Vy`p. 239, T. 251, – S.78-82.

Abstract. *The article considers the psychological component of the professional competence of a history teacher. The choice of topic is due to the need for psychological knowledge and skills, the psychological competence of the modern history teacher, the need to determine its content.*

The author analyzed modern views on the content of such concepts as "professional competence of a teacher" and "psychological competence of a teacher", on the specifics of these concepts in relation to the history teacher. It is noted that the psychological competence of a history teacher is insufficiently studied. It is mainly considered in the complex structure of the professional competence of a history teacher or as part of the generalized psychological competence of a teacher.

The psychological aspects inherent in such components of the professional competence of a history teacher as: linguistic-communicative, reflexive, emotional-ethical, autonomous, social and psychological are considered.

Based on the analysis of theoretical research, the content of such structural components of the psychological competence of a history teacher as: cognitive, reflexive, communicative, organizational, managerial, value-motivational, emotional-volitional components is determined.

Within the framework of psychological competence, universal (necessary for teachers of all specialties) and specific psychological knowledge, skills and abilities necessary for a history teacher are identified.

Key words: *professional competence of a teacher, psychological competence of a teacher, psychological competence of a history teacher, components of psychological competence of a history teacher.*

Стаття надіслана: 26.08.2021 р.

Олексенко С.В.